

Univerzita Karlova

Filozofická fakulta

Ústav českých dějin

Historické vědy – České dějiny

Autoreferát (teze) disertační práce

Mgr. et Mgr. Čeněk Pýcha

Dějiny ve veřejném prostoru: Proměny institucí paměti

Vedoucí práce Mgr. Kamil Činátl, Ph.D.

2020

Předkládaný disertační projekt vychází z delšího badatelského zájmu o paměť a vzpomínání. Výzkum paměti představuje jednu z nejdynamičtěji se vyvíjejících subdisciplín v rámci sociálních a humanitních věd, a to jak v českém,¹ tak zahraničním výzkumu.² Tato práce si klade za cíl přispět do probíhající akademické diskuze a prozkoumat některá prostředí zvýznamňování minulosti, která zatím stála spíše na okraji badatelského zájmu.

Klíčová teze

Badatelské pole tohoto projektu je vymezeno tázáním po proměnách institucí paměti. Tuto proměnu sleduji především na trajektorii pohybu od velkých institucí paměti k malým. Jako velké instituce paměti chápu tradiční instituce výkladu minulosti, jež se zrodily v modernizačním procesu. Jde o knihovny, archivy, vědecké instituce, státní orgány – v této disertační práci se věnuji především institucím památkové péče a muzeím. S částečným rozpadem velkých kolektivních rámců a dalšími pohyby na poli zvýznamňování minulosti dochází k rozpadu těchto institucí na malé instituce. Takto pojaté instituce paměti jsou pohyblivé, často mění význam původních vzpomínek a vytvářejí nepřehledné ekologie paměti, jež se pokouším v této práci popsat a zaujmout k nim badatelskou perspektivu.

Proměna institucí paměti zrcadlí posuny na úrovni vnímání času. Navazuji zde tak na diskuzi o temporalitě, kterou svými tezemi otevřel již Reinhart Koselleck³, když vyznačil prostor zkušeností a horizont budoucnosti. Další teoretici (Aleida Assmannová⁴ nebo François Hartog) pak upozorňují na rozpojování těchto dvou rámců typických pro moderní temporalitu. V českém akademickém prostředí zarezonovala tato debata v poslední době díky překladu některých prací François Hartoga,⁵ tím se otevřela diskuze o prezentismus, specifickém vztahu k času, kdy je minulost ožívána především skrze současnost. Zatímco Assmannová považuje termíny jako *kultura*, *identita*, *paměť* za vhodné, nejen pro akademické prostředí, ale i pro společenskou diskuzi, Hartog je *nové historické situaci* kritický a vyzývá (nejen) historickou vědu k zrekonstruování vztahu mezi minulostí a budoucností.

Vzhledem ke stavu výzkumu v oblasti paměti jsem se rozhodl zaměřit především na významy minulosti, které vznikají přímo jako aktéřské sociální praxe, jsou součástí jejich každodenního života, trávení volného času. Nevyhýbám se samozřejmě velkým rámcům paměti, ale pokouším se k nim přistupovat ze strany aktérů. Snažím se prostřednictvím

¹ HLAVAČKA, Milan – MARÈS, Antoine – POKORNÁ, Magdaléna (eds). *Paměť míst, událostí a osobností: historie jako identita a manipulace*. Praha: Historický ústav, 2011; ŠUSTROVÁ, Radka – HÉDLOVÁ, Luba. *Česká paměť. Národ dějiny a místa paměti*. Praha: Academia, Památník Lidice, 2014; ŘEZNÍKOVÁ, Lenka (ed.). *Figurace paměti: J. A. Komenský v kulturách vzpomínání 19. a 20. století*. Praha: Scriptorium, 2014; ČINÁTL, Kamil. *Naše české minulosti aneb, jak vzpomínáme*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2014

² YOUNG, Sara B. – NÜNNING, Ansgar – ERLI, Astrid (eds.). *Cultural Memory Studies: An International and Interdisciplinary Handbook*. Berlin – New York: De Gruyter, 2008.

³ KOSELLECK, Reinhart. *Die Vergangene Zukunft. Zur Semantik geschichtlicher Zeiten*. Frankfurt am Main: Suhrkamp, 1995

⁴ ASSMANN, Aleida. *Ist die Zeit aus den Fugen? Aufstieg und Fall des Zeitregimes der Moderne*. München: Carl Hanser Verlag, 2013.

⁵ HARTOG, François. *Na cestě k nové historické situaci*. In: *Slovo a Smysl / Word & Sense*. 2017, Issue 27, s. 239–250.

pramenů, co nejlépe přiblížit kulturním praktikám, jež zvýznamňují minulost, odkrývají vliv malých institucí paměti.

Pokud studujeme kulturní praktiky, většinou je pojmáme jako performativní akty.⁶ Zaměřujeme se tedy na projevy vzpomínání, jež ve veřejném prostoru přiřazují aktéra k sdílenému obrazu minulosti nebo mentálnímu horizontu. Takový přístup si žádá doplnit stávající výzkum o média, jejichž prostřednictvím aktéři minulost zvýznamňují a jež tvoří podstatnou složku malých institucí paměti. Na mediálním poli se odehrává pohyb, jenž je velmi úzce provázán s proměnou vzpomínání – především kvůli digitalizaci dochází k proměně mediální struktury. V některých případech tak díky digitálním médiím můžeme nahlédnout velmi blízko k aktérskému zvýznamňování minulosti. Výzkum médií paměti tak tvoří nedílnou součást disertační práce.

Metodologický rámec

Práce se hlásí k badatelskému poli paměťových studií. Čerpám jak z globálního vývoje této disciplíny, tak z její české recepcce. Za klíčový přínos paměťových studií pro tuto práci považuji především možnost konceptualizace vzpomínání a využití konceptů, které popisují pohyby ve zvýznamňování minulosti. V úvodní kapitole se věnuji rozboru a české recepci konceptu místa paměti Pierra Nory. V následující části pak představuji novější pojmy, jež jsou součástí aktuálních diskuzí v paměťových studiích a jež dále využívám v jednotlivých empirických kapitolách.

Místo paměti.

Koncept představuji prostřednictvím jednotlivých českých prací, jež dílo Pierra Nory⁷ interpretují. Snažím se zdůraznit některé momenty v původním Norově vymezení, na něž ve svých sondách navazuji. Jde především Norou popisovaný vztah mezi pamětí a historií, který je tradičně chápán velmi dichotomicky. V mé interpretaci jde o napětí, které vzniká jako důsledek společenského posunu ve vztahu k minulosti. Norův koncept chápu jako velmi funkční pro popis kulturních praktik spojených s velkými institucemi paměti, a tak ho také v práci používám. Další koncepty uplatňuji pak již spíše na dynamická prostředí malých institucí paměti.

Zamotaná paměť

Kolektiv autorů⁸ ve svém programovém textu o zamotané paměti (*entangled memory*) přichází s ideou zámostků paměti (*entanglement*). Tyto zámostky spočívají především ve vztahu mezi jednotlivcem a kolektivem, respektive aktem vzpomínání, prostřednictvím něhož se zapojuje do kolektivního sociálního rámce. Autoři zdůrazňují také pozici badatele, který se do tohoto procesu zapojuje a jednotlivé zámostky rozmotává. Koncept

⁶ TILMANS, Karin – VAN VREE, Frank – WINTER, Jay (eds.). *Performing the Past: Memory, History, and Identity in Modern Europe*. Amsterdam: Amsterdam University Press, 2010.

⁷ NORA, Pierre. Mezi pamětí a historií: problematika míst. In: BENDOVIÁ, Helena – STRNAD, Matěj. *Společenské vědy a audiovizí*. Praha: Akademie výtvarných umění, 2014, s. 572–602.

⁸ FEINDT, Gregor – KRAWATZEK, Félix – MEHLER, Daniela – PESTEL, Friedemann – TRIMČEV, Rieke. *Entangled Memory: Toward a Third Wave in Memory Studies*. In: *History and Theory*, 53, 2014.

zamotané paměti mi pomohl zorientovat se v mé situaci výzkumu aktuálních kulturních praktik vzpomínání.

Putující paměť

Pojem putující paměti Astrid Erillové⁹ umožňuje sledovat putování sdílených obrazů minulosti. Právě dynamika, kterou Erillová popisuje, je signifikantní pro současné vzpomínání, které může probíhat i napříč národními a kulturními rámci. Pro současnou paměť je podle Erillové pohyb nezbytný, protože ji udržuje v chodu. Takto pojatý výzkum paměti je pak výzkumem trajektorií paměti a sítí, ve kterých sdílené obrazy minulosti putují.

Nová paměť a nové ekologie paměti

Právě na prostředí paměti je zaměřen koncept Andrew Hoskinse¹⁰, který definuje *nové ekologie paměti*, ve kterých vzniká *nová paměť*. Tento koncept stojí na neustálém vzniku nových významů minulosti, které jsou propleteny v mediálních prostředích – ekologiích. Právě Hoskinsem zdůrazňovaný důraz na medialitu byl silným impulsem pro tuto práci, kdy jsem se zaměřil na zvýznamňování minulosti v dynamickém prostředí digitálních sociálních médií jako je *Instagram*, *TripAdvisor* nebo *Facebook*.

Empirické sondy

Jednotlivé kapitoly vycházejí z různých kulturních praktik a různého empirického materiálu. Vždy je však vztahuji k ústřední tezi práce. Zvolená metodologie paměťových studií vyžaduje právě koncentraci na jednotlivé problémy a prostředí, jejich detailní analýzu, ze které pak vyrůstají zobecnitelné poznatky. V první kapitole se věnuji vývoji památkové péče, zdrojem zde jsou především archivní dokumenty a dobová periodika. Druhá kapitola stojí empiricky na analýzách současných expozic muzeí a jejich recepce na tzv. digitálních platformách pro cestovatele. Třetí kapitola zkoumající vztah vzpomínání a problematiky životního prostředí kombinuje archivní výzkum s analýzou současných vizuálních médií. Čtvrtá kapitola věnovaná fenoménu zájmu o místa spojená se smrtí a zánikem pak stojí na analýze sociálních médií (především *Instagram*), kde návštěvníci dnes sdílí fotografie z navštívených míst.

Přestože se práce věnuje zdánlivě různorodým kulturním praktikám, a nutně tak vychází z nesourodého empirického materiálu, snažil jsem se napříč kapitolami udržet její koherenci. Soudržnost je vystavěna okolo hlavního badatelského problému – proměny institucí paměti, jež směřuje od tradičních velkých institucí paměti, jež měly monopol na výklad dějin, k více dynamickým malým institucím paměti, které strukturu zvýznamňování minulosti proměňují.

Práce čerpá z různých metodologických rámců a badatelských polí, je výrazně interdisciplinárně zakotvena. Kromě hlavního rámce paměťových studií, kterému jsem věnoval úvodní kapitolu, se každá z kapitol dotýká specifického badatelského pole. Kapitola o památkové péči čerpá inspiraci z přístupů jedné z klíčových autorit výzkumu

⁹ ERL, Astrid. *Travelling memory*. In: *parallax*, 2011, ročník. 17, číslo. 4, s. 4–18, zde s. 7.

¹⁰ HOSKINS, Andrew. *Media, Memory, Metaphor: Remembering and the Connective Turn*. In: *parallax*, 2014, 17:4, s. 19–31

v rámci *heritage studies*, Laurajane Smithové¹¹ a uplatňuje její pojem *authorised heritage discourse*. Kapitola věnovaná muzeím vychází z některých tezí současných *museum studies*, především Tonyho Bennetta¹² a Paula Williamse.¹³ V kapitole o krajině antropocénu navazují na přístup historika Dipeshe Chakrabatyho¹⁴ a vizuálního teoretika Nicholase Mirzoeffa¹⁵, od kterého si i pojem krajina antropocénu vypůjčují. Kapitola se také navazuje na diskuzi ohledně samotného pojmu antropocén, epoše lidstva, jež je velmi aktuální v podstatě ve všech vědeckých oborech. Poslední kapitola pak čerpá kromě jiného i z badatelského pole tzv. *temného turismu*.

Jednou z ambicí práce bylo zmiňované koncepty prozkoumat i na českém empirickém materiálu a ukázat jejich aplikovatelnost. V některých případech by bylo možné jít v aplikaci ještě hlouběji, to by však vyžadovalo odlišný rámec disertačního projektu. Rád bych však touto prací přispěl ke zdomácnění zmiňovaných konceptů i v českém akademickém prostředí. Tato perspektiva odpovídá i podstatnému pohybu na poli paměťových studií, který vede k internacionalizaci nejen výzkumu, ale i předmětu zájmu badatelských týmů.

V následující části tezí představím jednotlivé kapitoly, jejich strukturu, metodologický rámec a klíčové teze.

Památková péče jako instituce paměti

V první empirické kapitole jsem se věnoval především následujícím otázkám.

- Jaký byl vztah socialismu k památkové péči, jaké památky byly preferovány a jak to dodnes ovlivňuje náš vztah k minulosti? Jak se v období státního socialismu proměnila základní koncepce památek?
- Proč je navštěvování hradů a zámků tak silně zakořeněnou kulturní praktikou?

Pro konceptualizaci památkové péče jsem využil klasická díla Aloise Riegla¹⁶ a Maxe Dvořáka¹⁷. Soustředil jsem se především na jejich definici pamětní hodnoty, z Rieglova díla jsem pak přebral koncept záměrné a nezáměrné památky. Tyto koncepty pak v textu vztahuji k jednotlivým praktikám. Jako druhý pól konceptualizace jsem zvolil aktuální výzkum na poli *heritage studies*, především pak koncept australské teoretičky Laurajane Smithové¹⁸ *authorised heritage discourse*. V tomto světle lze instituce památkové péče chápat jako mocenský nástroj. Při analýze památkové péče v období státního socialismu je tento aspekt ochrany památek obzvláště patrný. Posun koncepce památkové ochrany lze přičítat právě sílícímu *authorised heritage discourse* ve státní politice.

Empirická analýza poválečné památkové péče prokázala pohyb, v němž dochází k postupnému spojování agendy politiky paměti (výstavby a rekonstrukce památníků)

¹¹ SMITH, Laurajane. *Uses of heritage*. London: Routledge, 2006

¹² BENNETT, Tony. *The Birth of the Museum: History, theory, politics*. London – New York: Routledge, 2005.

¹³ WILLIAMS, Paul. *Memorial Museums: The Global Rush to Commemorate Atrocities*. Oxford: Berg, 2007.

¹⁴ CHAKRABARTY, Dipesh. *The Climate of History: Four Theses*. In: *Critical Inquiry* 35, 2009, s. 197–222.

¹⁵ MIRZOEFF, Nicholas. *Jak vidět svět*. Praha: ArtMap, 2018.

¹⁶ RIEGL, Alois. *Moderní památková péče*. Praha: Národní památkový ústav, 2003.

¹⁷ DVOŘÁK, Max. *Katechismus památkové péče*. Praha: Národní památkový ústav, 2004.

¹⁸ SMITH. *Uses of heritage*.

s tradičním kunsthistorickým pojetím památkové péče (které reprezentuje dílo Dvořáka a Riegla). Tento pohyb souvisí také s postupnou profesionalizací památkové péče a novou legislativou. Tu vyjadřuje především památkový zákon přijatý v roce 1958 a vyhlášení souboru památek s nejvyšším stupněm ochrany – národních kulturních památek v roce 1962. V další analýze jsem se věnoval srovnání seznamu NKP z roku 1962 s vyhlášením nových památek s nejvyšším statusem ochrany v roce 1978. Právě doplnění seznamu v roce 1978 bylo deklarováno jako doplnění památek revolučního dělnického hnutí a protifašistického boje. V tomto bodě se dovršil proces, v němž instituce památková péče garantovaly památkovou hodnotu u novostaveb památníků.

Druhou vrstvou empirické analýzy památkové péče v období státního socialismu pak tvoří kulturní praktika navštěvování hradů a zámků. Navštěvování hradů a zámků získávalo v období celého státního socialismu na své popularitě, přestože i zde hrál svou roli *authorised heritage discourse*. Možnost navštívit sídla nobility byla prezentována jako výsledek třídního boje. Expozice byly doplňovány o revoluční výklad dějin apod. Výzkum odborných periodik (*Zprávy památkové péče* a *Památky a příroda*) však poukázal na to, že tato strategie nebyla příliš úspěšná a návštěvníky spíše lákala možnost úniku z každodenního života.¹⁹ Podobný neúspěch můžeme zaznamenat i u památníků dělnického hnutí, kde se nepodařilo rozvinout kolem památníků takové kulturní praktiky, jež by tyto památky propojily s praxemi obyvatel. Tento neúspěch je reprezentován relativně rychlým rozpadem konsenzu nad ochranou památníků revolučního dělnického hnutí po roce 1989 a rychlému snímání památkové ochrany bez širší odborné diskuze.

Naznačený narativ o památkové péči v období státního socialismu lze však interpretovat perspektivou, jež je bližší celku této práce. Památkovou ochranu bychom mohli nahlédnout prizmatem tezí o interpretaci minulosti především z perspektivy přítomnosti a současnosti, jak je později rozvíjí François Hartog v teorii *présentisme*.²⁰ Na této úrovni důraz na památníky dělnického hnutí čteme jako potřebu historizovat aktuální společenské poměry. Důraz na prezentaci minulosti v rámci státního socialismu, tak můžeme interpretovat i na úrovni globálních tendencí.²¹

Z rámce památkové péče pocházejí také některé praktiky, jež jsou v souladu s tezí o proměně institucí paměti. Zdá se, že kulturní praktika navštěvování hradů a zámků do sebe vstřebala některé prvky z období státního socialismu (některé perspektivy expozic) a současná památková edukace se jich jen těžko zbavují.²² Zřejmě ještě pozoruhodnější je působení nových ekologií paměti na zmiňované památníky a bývalé národní kulturní památky. Ty totiž svým současným stavem, ve kterém ztratily svůj původní kontext a staly

¹⁹ Zde navazuji na teze GIUSTINO, Kathleen. *Open Gates and Wandering Minds. Codes, Castles and Chateaux in Socialist Czechoslovakia before 1960*. In: GIUSTINO, Kathleen (ed.). *Socialist escapes: breaking away from ideology and everyday routine in Eastern Europe, 1945 – 1989*. New York: Berghahn Books, 2013, s. 48–72

²⁰ HARTOG, François. *Na cestě k nové historické situaci*. In: *Slovo a Smysl / Word & Sense*. 2017. Issue 27, s. 239–250.

²¹ V tomto bodě navazuji na některé teze Matěje Spurného. SPURNÝ, Matěj. *Most do budoucnosti. Laboratoř socialistické modernity na severu Čech*. Praha: Karolinum, 2016.

²² HAVLŮJOVÁ, Hana a kol. *Památky nás baví: katalog výstavy k projektu Vzdělávací role Národního památkového ústavu: Edukace jako klíčový nástroj zkvalitnění péče o kulturní dědictví ČR*. Praha: Národní památkový ústav, 2014.

se z nich torza ve veřejném prostoru, se mohou stát součástí nových kulturních praktik (např. *urban exploration*) a otevírají se novým reinterpetacím.

Paměť v muzeu: mezi velkou a malou institucí

Ve druhé kapitole jsem se věnoval již více synchronní a probíhající proměně instituce paměti. Soustředil jsem se na tyto otázky:

- Jak česká muzea reagují na výzvy spojené s globálním zájmem o paměť?
- Jak se proměňuje vzpomínání v muzeu? Jak zde interagují velké a malé instituce paměti?

V úvodní části se vztahuji především k práci Tonyho Bennetta²³, jež umožňuje chápat muzea jako součást širších společenských procesů. Rostoucí zájem o paměť sledujeme na globální úrovni, světová muzea často tematizují traumatické dějiny 20. století. Takto se vzpomíná především na oběti válek a genocid, v některých muzeích se ale objevuje i prostor pro nostalgické vzpomínání. Ve třech případových studiích jsem se zaměřil na česká muzea a památníky vystavující soudobé dějiny. Sledoval jsem, jak se muzea adaptovala na globální trendy ve vystavování dějin a vzpomínání. Pozornost jsem věnoval také novým kulturním praktikám, jež se do muzeí prostřednictvím návštěvníků dostávají.

V první sondě se věnuji srovnání expozic Památníku Lidice a Národního památníků hrdinů heydrichiády v Praze. Zatímco Národní památník se orientuje především na heroický příběh, Památník Lidice přibližuje spíše perspektivu obětí. U Památníku Lidice se liší recepce na úrovni globální a lokální české – z perspektivy globální zapadají Lidice do celosvětové rozšířeného připomínání obětí (viz koncept *memorial museums*²⁴), v českém kontextu v některých případech zaznívá důraz na prezentaci národního příběhu. Potvrzuje se tak, že proměňující se instituce paměti se více otevírají novým interpretacím, to ale neznamená, že starší vrstvy mizí a nemohou v nějaké pozměněné formě dále působit.

Dalším tématem analýzy bylo nostalgické vzpomínání v muzeích. Chebské Retromuseum se pokusilo o reinterpetaci předmětů každodenní potřeby a produktů dobového designu státního socialismu. Avšak síla, kterou na sebe váží tyto objekty, je tak významná, že jí akcelerované nostalgické vzpomínání zcela zastíňuje pokus o odbornou interpretaci z kunsthistorické perspektivy. Výsledky analýzy zapadají do debaty, která již delší dobu probíhá v německém muzeologickém prostředí.²⁵ Pozoruhodný je především moment, kdy návštěvníci v muzeích nacházejí sami sebe prostřednictvím známého předmětu, a uvědomují si tak, že i jejich životy jsou předmětem muzealizace. Dochází tak k zajímavé konfrontaci s představou o dějinách a o čase. Tento okamžik nacházíme zprostředkovaný

²³ BENNETT. *The Birth of the Museum*.

²⁴ WILLIAMS. *Memorial Museums*.

²⁵ HAMMERSTEIN, Katrin – SCHEUNEMANN, Jan. (eds.). *Die Musealisierung der DDR. Wege, Möglichkeiten und Grenzen der Darstellung von Zeitgeschichte in stadt- und regionalgeschichtlichen Museen*. Berlin: Metropolis Verlag, 2012.

malými institucemi poměrně často. Lze říci, že zde dochází k částečně reflektovanému nostalgickému vztahování se minulosti.

Především zahraničnímu publiku je určené pražské Muzeum komunismu. Zde proběhla proměna instituce v jiném smyslu – z amatérského muzea a neuspořádané expozice se stalo muzeum profesionální a ovlivněné současnými trendy ve vystavování dějin. I tak se ale muzeum otevírá různorodým interpretacím a jeho politická pozice se jeví odlišně z různých návštěvnických perspektiv. Muzeum kopíruje některá schémata známá ze zahraničních muzeí, zřetelný je například důraz na vizualitu, případně silná pozice pamětníků (především v části věnované represím).

Vedle samotné analýzy expozic jsem se soustředil i na příspěvky na digitálních platformách pro cestovatele a dalších sociálních médiích (především *TripAdvisor* a *Google Maps*). Právě zde jsem se snažil hledat další kontexty, které ovlivňují vzpomínání (v muzeích), a zapojují se do nových ekologií paměti. Je zřejmé, že digitální média, která vstupují do muzeí společně s návštěvníky, výrazně ovlivňují návštěvnickou zkušenost (například možností vyfotografovat část expozice). I u muzeí, tradičně jedné z nejsilnějších institucí paměti, se tedy projevuje transformace na menší instituce a vznik nových ekologií paměti, které jsou interpretačně složitější a aktér má v procesu zvyznamňování minulosti silnější pozici.

Krajina antropocénu

Ve třetí případové studii jsem propojil ekologickou koncepci současných paměťových studií s problematikou životního prostředí. Zaměřil jsem se na aktuální zobrazování globální klimatické změny a na to, jak zde figurují obrazy minulosti. Pozornost jsem tedy soustředil okolo těchto otázek:

- Je náš vztah k životnímu prostředí spoluurčován i kulturní pamětí?
- Jak současná estetika krajiny ovlivňuje naše vzpomínání a vztah k minulosti?

Výchozí bod zde představuje diskutovaný problém antropocénu. Antropocén se stal důležitým pojmem nejen v geologii, odkud vzešel jako pojmenování epochy, v níž se stalo lidstvo určujícím geologickým činitelem,²⁶ ale i ve filozofii a dalších humanitních a sociálních vědách.²⁷ Přijetí konceptu antropocénu by znamenalo výraznou výzvu pro konceptualizaci času a dotýkalo by se tak i problému, kterým se zabývám v této disertační práci. V kapitole jsem se pokusil o analýzu vizuálního jazyka, který jsem označil jako krajina antropocénu a který je výrazně spojen se současnými obrazy severočeské krajiny. Obrazy krajiny, v níž je zřetelná lidská činnost, která ale vytváří až nelidské prostředí, si oblíbili například filmaři, ale i někteří turisté.

Takto zobrazená krajina do sebe vstřebává i obrazy minulosti a tradiční místa paměti. Ve smyslu zvyznamňování minulosti se ale krajina antropocénu stává novou ekologií paměti, ve které vznikají nová významová spojení. Koexistují zde například obrazy kvůli dolování

²⁶ CRUTZEN, Paul J. Geology of Mankind: The Anthropocene. In: *Nature*, 415, Jan 2002, s. 23

²⁷ BONNEUIL, Christophe – FRESSOZ, Jean-Baptiste. *The shock of the Anthropocene: the earth, history, and us*. London: Verso, 2016.

uhlí zbourané obce s estetickým kódem zachycujícím vyhnání Němců. Právě na případové studii věnované obci Libkovice se ukázala proměna kontextů vytváření minulosti. V 90. letech, kdy se bojovalo o záchranu obce, se zde vztah minulosti projevil především v otázce záchraně místního kostela, která byla v podstatě jediným úspěchem obránců vesnice. Dnes některá místa a obrazy z Libkovic spoluvytvářejí estetiku antropocénu a spojují se s odlišnými historickými kontexty. Typickým příkladem kombinace různorodých rámců při vytváření významu minulosti jsou obrazy zámku Jezeří. Scénérie zámku na okraji uhelného dolu se objevuje jak v kontextech kritizující vztah státního socialismu k památkám, tak při obecných úvahách o dějinách a o čase.

Minulost je zde čtena především na emocionální a estetické rovině, kterou bychom mohli označit jako nostalgickou. Přestože krajina antropocénu odkazuje i na aktuální problémy, zatím zde nevzniká významný horizont budoucnosti, který by prolomil prezentistický přístup k minulosti.

Smrt, zapomínání, přivlastňování paměti a nové formy digitálního vzpomínání

V závěrečné kapitole jsem otevřel téma zapomínání, zániku a smrti. Zapomínání je důležitým tématem paměťových studií, vytváří jakýsi protipól sdílením obrazům minulosti. Tato práce se soustředí na kulturní praktiky, jež zvýznamňují minulost na aktérské úrovni. Smrt do vzpomínání vnáší temporalitu lidského života. Proto jsem si v závěrečné části kladl tyto otázky.

- Jak ovlivňuje fenomén smrti a rozpadu současné vzpomínání a paměť?
- Jak digitální média akcelerují kulturní praktiky zapomínání a vzpomínání?

Podstatný rámec pro konceptualizaci smrti ve vztahu k paměti nabízí Aleida Assmannová²⁸ prostřednictvím pojmů vzpomínka na zemřelé (*pietas*) a oslavná vzpomínka, pověst (*fama*). Tyto dva pojmy umožňují klasifikovat kulturní praktiky vzpomínání ve vztahu ke smrti. Ukazuje se, že v současném vzpomínání můžeme často sledovat návrat k individualizované vzpomínce na zemřelé, zatímco *fama* je spíše nástrojem politiky paměti. V krátké sondě do jednoho Pionýrského oddílu jsme definovali rámec přivlastňování paměti, ke kterému je právě oslavná paměť náchylná, tzn. reinteprace významu připomínání. V dalších sondách již sleduji aktuální kulturní praktiky. Fenomén tzv. temného turismu přitahuje návštěvníky na místa, jež jsou spojená se smrtí nebo utrpením. Vzniká tak globálně sdílený rámec, jenž spojuje místa napříč národními příběhy.

Některé současné kulturní praktiky se profilují zájmem o místa, jež se ocitly na samé hraně zapomnění. Jde především o *urban exploration*, ve kterém jde o objevování míst na okraji, jež zakonzervovaly svůj stav a čelí postupnému úpadku a zániku. Na empirické rovině se vracím k některým místům a materiálům z předchozích kapitol, které jsem nasvítíl z odlišné perspektivy, například památníky revolučního dělnického hnutí se dnes mohou jevit jako atraktivní objekty pro objevování, protože se ocitly na samé hraně zapomnění. Podstatnou roli v kulturních praktikách objevování míst spojených se smrtí

²⁸ ASSMANNOVÁ, Aleida. *Prostory vzpomínání*. Praha: Karolinum, 2018.

nebo zánikem hrají digitální média, která umožňují propojení a sdílení na globální rovině. Díky chytrým zařízením s fotoaparátem je také snadnější sdílení obrazů a vizuální komunikace.

Vzpomínání pak nabírá často funkci rozjímání nad minulostí a časem, hraje zde roli temporalita lidského života. V kulturních praktikách urban exploration a temného turismu vznikají nové významy minulosti, nové ekologie paměti se ale rozprostírají i okolo míst, jež jsou zatížené předchozími vrstvami. Dochází zde ale analogicky s přivlastněním paměti k reinterpetaci místa v rámci nových hodnot a nových významů minulosti. Důležitou vlastností těchto ekologií je oproti homogenním narativům tradičních institucí paměti velká míra nejistoty a entropie. To ale neznamená, že k takovým prostředím nemůžeme vědecky přistoupit, jak jsem v jednotlivých sondách ukázal.

- Zájem o torza státního socialismu jako forma připomínání něčeho na okraji, na hraně zapomenutí
- Instagram a vědomí smrti
- Do paměti a vzpomínání se v nových ekologiích paměti vrací rovina vlastní smrtelnosti

Závěr

Cílem této práce bylo popsat některé fenomény, jež lze spojit s dynamikou zvýznamňování minulosti v současné společnosti. Vzhledem k již probíhající diskuzi o politických rámcích paměti jsem k problematice vzpomínání přistoupil z perspektivy historických aktérů a zaměřil pozornost na praktiky zvýznamňování minulosti, jež souvisejí s každodenností, trávením volného času a některé z nich můžeme považovat za neintencionální vzpomínání (sami aktéři by je neoznačili za vzpomínání nebo interpretaci minulosti). V případových studiích jsem popsal trajektorii pohybu od velkých k malým institucím paměti, dílčí závěry potvrdily, že tento interpretační rámec je funkční. K takto vymezenému tématu nelze zaujmout holistický přístup, badatelský problém nemůžeme jednoduše považovat za uzavřený a všechny otázky za zodpovězené. Přesto věřím, že se mi podařilo nabídnout interpretační rámec, podle něhož lze osvětlit některé kulturní praktiky, jež dnes zvýznamňují minulost. Vzhledem ke zmiňované dynamice je možné, že některé z analyzovaných praktik brzy přestanou být aktuální. Konstrukce, kterou jsem zde vystavěl, by ale měla být i nadále aplikovatelná, protože je podepřena již delší dobu probíhající teoretickou a metodologickou diskuzí. Naznačený pohyb od velkých a stabilních institucí paměti k těm malým a dynamickým považuji prostřednictvím zde představených případových studií za prokázaný i v českém prostředí a kontextu. Svým charakterem a zvolenými metodami se však i tato disertační práce hlásí k akademické diskuzi, kdy je všechny teze potřeba prověřovat na novém empirickém materiálu a hledat možné reinterpetace nebo posuny. Pokud by tato práce našla v takové akademické diskuzi svůj ohlas, její cíl by tím byl naplněn.

Výběr klíčových primárních zdrojů

Archivní fondy

Národní archiv Praha, Státní památková správa 1946–1964. Číslo fondu 864.

Národní archiv. Ministerstvo školství a kultury, zasedání kolegia ministra 1956 – 1966. Číslo fondu 994.

Národní památkový ústav – ú. o. p Ústí nad Labem, archiv, spisy zámek Duchcov

Národní památkový ústav. Památkový katalog. Dostupné z <https://pamatkovykatalog.cz/>.

Státní okresní archiv Most, Místní národní výbor Libkovice, číslo fondu 285.

Digitální platformy

Facebook.com. Dostupné z <https://www.facebook.com/>.

Google Maps. Dostupné z <https://www.google.com/maps>.

Instagram. Dostupné z <https://www.instagram.com/>.

TripAdvisor. Dostupné z <https://www.tripadvisor.cz/>.

Zpravodajské online servery.

Tištěné prameny

Zprávy památkové péče

Památky a příroda

GOCKELER, Susan – REEVE, Hester. *Libkovice: Zdař Bůh*. Praha: Divus, 1997.

JEDERMANN, František. *Ztracené dějiny*. [Praha]: Institut pro středoevropskou kulturu a politiku, 1991.

KOUDELKA, Josef et al. *Černý trojúhelník, Podkrušnohoří = The black triangle – The foothills of the ore mountains = Le triangle noir – La région située au pied des monts métallifères: fotografie 1990–1994*. Praha: Vesmír, 1994.

Výběr sekundárních zdrojů

Monografie

ASSMANN, Aleida. *Ist die Zeit aus den Fugen? Aufstieg und Fall des Zeitregimes der Moderne*. München: Carl Hanser Verlag, 2013.

ASSMANN, Jan. *Kultura a paměť: písmo, vzpomínka a politická identita v rozvinutých kulturách starověku*. Praha: Prostor, 2001.

ASSMANNOVÁ, Aleida. *Prostory vzpomínání*. Praha: Karolinum, 2018.

BENNETT, Tony. *The Birth of the Museum: History, theory, politics*. London – New York: Routledge, 2005.

BONNEUIL, Christophe – FRESSOZ, Jean-Baptiste. *The shock of the Anthropocene: the earth, history, and us*. London: Verso, 2016.

ČINÁTL, Kamil. *Naše české minulosti, aneb jak vzpomínáme*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2014.

CRANO, Rd. *The real terror of Instagram: Death and disindividuation in the social media scopic field*. In: *The International Journal of Research into New Media Technologies*, Vol. 25 (5–6), 2019, s. 1123–1139

GLASSHEIM, Eagle. *Očista československého pohraničí: migrace, životní prostředí a zdraví v bývalých Sudetech*. Praha: Academia, 2019.

HALBWACHS, Maurice. *Kolektivní paměť*. Praha: Sociologické nakladatelství, 2009.

HAMMERSTEIN, Katrin – SCHEUNEMANN, Jan. (eds.). *Die Musealisierung der DDR. Wege, Möglichkeiten und Grenzen der Darstellung von Zeitgeschichte in stadt- und regionalgeschichtlichen Museen*. Berlin: Metropol Verlag, 2012.

HARTOG, François. *Věřit v dějiny*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2016.

HLAVAČKA, Milan – MARÈS, Antoine – POKORNÁ, Magdaléna (eds). *Paměť míst, událostí a osobností: historie jako identita a manipulace*. Praha: Historický ústav, 2011.

HOJDA, Zdeněk – POKORNÝ, Jiří. *Pomníky a zapomínky*. Praha: Paseka, 1996.

KOSELLECK, Reinhart. *Die Vergangene Zukunft. Zur Semantik geschichtlicher Zeite*. 3. Frankfurt am Main: Suhrkamp, 1995.

LOWENTHAL, David. *The past is a foreign country*. Cambridge: University Press, 2015.

PAUKNEROVÁ, Karolína. *Krajina mezi pamětí a zapomínáním. Studie z Čech*. Praha: Karolinum, 2019

RICOEUR, Paul. *Memory, history, forgetting*. Chicago, London: University of Chicago: Press, 2009

SABROW, Martin (ed.). *Erinnerungsorte der DDR*. Bonn: Bundeszentrale für politische Bildung, 2010.

YOUNG, Sara B. – NÜNNING, Ansgar – ERLI, Astrid (eds.). *Cultural Memory Studies: An International and Interdisciplinary Handbook*. Berlin – New York: De Gruyter, 2008

SCHAMA, Simon. *Krajina a paměť*. Praha: Argo a Dokořán, 2007

SMITH, Laurajane. *Uses of heritage*. London: Routledge, 2006

SPURNÝ, Matěj. *Most do budoucnosti. Laboratoř socialistické modernity na severu Čech*. Praha: Karolinum, 2016.

ŠUSTROVÁ, Radka – HÉDLOVÁ, Luba. *Česká paměť. Národ dějiny a místa paměti*. Praha: Academia, Památník Lidice, 2014.

TILMANS, Karin – VAN VREE, Frank – WINTER, Jay (eds.). *Performing the Past: Memory, History, and Identity in Modern Europe*. Amsterdam: Amsterdam University Press, 2010.

WILLIAMS, Paul. *Memorial Museums: The Global Rush to Commemorate Atrocities*. Oxford: Berg, 2007.

MACDONALD, Sharon (ed.). *A Companion to Museum Studies*. Oxford: Wiley – Blackwell, 2006.

KRATOCHVIL, Alexander. *Paměť a trauma pohledem humanitních věd: komentovaná antologie teoretických textů*. Praha: Ústav pro českou literaturu AV ČR, 2015.

GIUSTINO, Kathleen (ed.). *Socialist escapes: breaking away from ideology and everyday routine in Eastern Europe, 1945 – 1989*. New York: Berghahn Books, 2013

HOSKINS, Andrew (ed.). *Digital Memory Studies. Media Pasts in Transition*. London: Routledge, 2018.

Studie

CHAKRABARTY, Dipesh. *Anthropocene Time*. In: *History and Theory* 57, no. 1, 2018, s. 5–32.

CHAKRABARTY, Dipesh. *The Climate of History: Four Theses*. In: *Critical Inquiry* 35, 2009, s. 197–222.

CRUTZEN, Paul J. *Geology of Mankind: The Anthropocene*. In: *Nature*, 415, Jan 2002, s. 23

DOUGLAS, Kate. *Youth, trauma and memorialisation: The selfie and witnessing*. In: *Memory Studies*, 2017, <https://doi.org/10.1177/1750698017714838>, s. 1–16.

ERLI, Astrid. *Travelling memory*. In: *parallax*, 2011, ročník 17, číslo 4, s. 4–18.

FEINDT, Gregor – KRAWATZEK, Félix – MEHLER, Daniela – PESTEL, Friedemann – TRIMČEV, Rieke. *Entangled Memory: Toward a Third Wave in Memory Studies*. In: *History and Theory*, 53, 2014, s. 24–44

HARTMANN, Rudi – LENNON, John – REYNOLDS, Daniel P. – RICE, Alan – ROSENBAUM, Adam T. – STONE, Philip R. *The History of Dark Tourism*. In: *Journal of tourism history*, vol. 10, No. 3, 2018, s. 269–295.

HARTOG, François. *Na cestě k nové historické situaci*. In: *Slovo a Smysl / Word & Sense*. 2017, Issue 27, s. 239–250.

HOSKINS, Andrew. *Media, Memory, Metaphor: Remembering and the Connective Turn*. In: *parallax*, 2011, ročník 17, číslo 4, s. 19–31.

JAREŠ, Jakub. *Soudobé dějiny v místních muzeích*. In: *Historie – otázky – problémy*, ročník 10, č. 1, 2018, s. 122–132.

LEVY, Daniel – SZNAIDER, Nathan. *Memory Unbound: The Holocaust and the Formation of Cosmopolitan Memory*. In: *European Journal of Social Theory* 5, č. 1, 2002, s. 87–106.

LOWENTHAL, David. *Fabricating Heritage*. In: *History and memory*, Vol. 10, Issue 1, 1998, s. 5–24.

NORA, Pierre. *Mezi pamětí a historií: problematika míst*. In: MAYER, Françoise – Václav HUBINGER – Alban BENZA (eds.). *Antologie francouzských společenských věd: město. Cahiers du CEFRES*. Praha: Francouzský ústav pro výzkum ve společenských vědách, 1996, s. 39–63.

RADONIĆ, Ljiljana. *Visualizing Perpetrators and Victims in Post-Communist Memorial Museums*. In: *Yad Vashem Studies*, 2/2016, s. 173–201.

REVEL, Jacques. *Dějiny těsně při zemi*. In: BENZA, Alban (ed.). *Úvahy nad 20. stoletím. Cahiers du CEFRES*, 19, 2000, s. 2 – 29

STONES, Samantha. *The value of heritage: urban exploration and the historic environment*. In: *The Historic Environment: Policy & Practice*, 7:4, 2016, s. 301–320.

ŠVAŘÍČKOVÁ-SLABÁKOVÁ, Radmila. *O paměti, historii, vědomí a nevědomí. Současná bádání v paměťových studiích*. In: *Dějiny – Teorie – Kritika*, 2/2007, s. 232 – 255.

Publikační, akademická a pedagogická činnost studenta

Odborné studie

PÝCHA, Čeněk. Kniha k prohlížení a procházení. Vizuální reprezentace prostoru severních Čech. *Dějiny – teorie – kritika*, 2015, č. 1, s. 61–87.

PÝCHA, Čeněk. Kawasakiho svazek. Archivní materiál a vzpomínání na socialismus v současném českém filmu. In: KOPAL, Petr (ed.): *Film a dějiny 4: normalizace*. Casablanca – ÚSTR, Praha 2014, s. 556–573.

PÝCHA, Čeněk: *Duchcovský viadukt. Socialistická politika paměti na regionální úrovni*. In: ŠUSTROVÁ, Radka – HÉDLOVÁ, Luba (eds.): *Česká paměť: Národ, dějiny a místa paměti*. Academia – Památník Lidice, Praha 2014, s. 255–257.

PÝCHA, Čeněk. *Digitální paměť. Archivy pamětnického vzpomínání*. In: DVOŘÁK, Tomáš (ed.) *Temporalita nových médií*, Praha: NAMU 2016

ČINÁTL, Kamil – PÝCHA, Čeněk. *Nová vizualita druhé světové války*. In: BÍLEK, Petr A. – ŠEBEK, Josef. *Česká populární kultura. Transfery, transponování a další tranzitní procesy*, Praha 2017, s. 279–296.

PÝCHA, Čeněk. *Orte des Klassenkampfes in der Tschechoslowakei als Erinnerungsorte: Die Arbeiterbewegung in Nordböhmen*. In: *Prague Papers on the History of International Relations*, 2018/1, s. 106–115.

PÝCHA, Čeněk. Místa paměti v digitálním prostředí. In: *Historie – Otázky – Problémy*. 2018/1, s. 32–45.

Popularizační články a recenze

PÝCHA, Čeněk. Miroslav Michela, László Vörös (Edd.), Rozpad Uhorska a Trianonská mírová smlouva. K politikám paměti na Slovensku a v Maďarsku. *Dějiny - teorie - kritika (History-Theory-Criticism.)*, 2014 vol. 2/2014, s. 329-332.

PÝCHA, Čeněk. Komenský ve stroji paměti. *Filosofický časopis*, 2015, vol. 63, s. 773-776.

PÝCHA, Čeněk. Sune Bechmann Pedersen, Reel Socialism. Making sense of history in Czech and German cinema since 1989.. *Dějiny - teorie - kritika (History-Theory-Criticism.)*, 2018, vol. 2017, s. 408-412.

PÝCHA, Čeněk. Selfie z památníku. Jak vzpomínáme s novými médii. *A2 kulturní čtrnáctideník*, 13/2017.

PÝCHOVÁ, Barbora - PÝCHA, Čeněk. Komiks jako vyprávění o minulosti. Barbora Pýchová, Čeněk Pýcha. *Dějiny a současnost* Roč. 39, č. 5 (2017), s. II-IV

PÝCHA, Čeněk – SIXTA, Václav. *The bodies of the Velvet revolution. Remembering 1989 in the Czech Republic*. In: *New Eastern Europe*. 3–4, 2019

Účast na významnějších konferencích

Berlin, 29.–30. 10. 2015: mezinárodní konference Urban Heritage und Urban Images: Imagineering Urban Heritage – příspěvek *A shining heritage? The lighting of heritage sites in contemporary cities*

Philadelphia (USA), 19.–22. 11. 2015: mezinárodní konference 47th Annual Convention of Association for Slavic, East European and Eurasian Studies – příspěvek *Pieces of Ar as Media of Memory in State Socialist Czechoslovakia*

Giessen, 23.–25. 11. 2016: mezinárodní konference Heritage Studies and Socialism: Transnational Perspectives on Heritage in Eastern and Central Europe – příspěvek *Socialist Heritage Preservation in Northern Bohemia. Making Sense in the Public Space*

Hamburg, 29.–31. 5. 2017: mezinárodní konference The Afterlife of the Shoah in Central Eastern European Cultures: Concepts, Problems, and the Aesthetic of Postcatastrophic Narration, příspěvek společně s K. Činátlem: *A New Visuality of the Second World War: Lessons from Pinterest*

Praha, 14. –15. 09. 2018: mezinárodní konference Commodification of History: The Past as Source of Entertainment and Commerce, příspěvek *Czech sites of memory on online travel platforms*

Londýn, 29. – 30. 3. 2019: mezinárodní konference Memories of the Future, příspěvek *Fragments of Memory in New Digital Environments Londýn,*

12. – 13. 9. 2019: mezinárodní konference Epistemologies of Memory, příspěvek *Remembering and Environment: Interplay of memory patterns and ecological discourses*

Výuka na Filozofické fakultě UK

Dějiny budoucnosti, ak.r. 2016/2017 ZS, zimní semestr, společně s Václavem Janoščíkem

Archeologie médií, ak.r. 2017/2018 LS, společně s Václavem Sixtou

Úvod do historiografie pro nehistoriky, ak. r. 2018/2019 ZS, společně s Matějem Spurným a Ondřejem Vojtěchovským, ak. r. 2019/2020 ZS, společně s Markem Fapšem

Aktuální problémy výzkumu pamětí, ak. r. 2018/2019 LS

Účast na grantech a badatelských projektech

2018–2021: NAKI MK, Muzeum dělnického hnutí v 21. století (Ústav pro studium totalitních režimů)

2018–2020: TAČR Historylab: využití technologií k rozvoji historické gramotnosti (Ústav pro studium totalitních režimů)

2017–2019: OPVVV, Ústav českých dějin, Filozofická fakulta, Univerzita Karlova, Vývoj předmětů společného základu

2016–2017: TAČR: Inovace výuky dějepisu: vývoj digitální aplikace pro práci s prameny (Ústav pro studium totalitních režimů)

2014–2016: EACEA Media/Media and History: Educating Creatively, Active European Remembrance (Ústav pro studium totalitních režimů)

Zahraniční stáž

Měsíční studijní pobyt, program DAAD od 04. 06. 2018 do 04. 07. 2018 (Německo, Universität Hamburg); výzkum a veřejná přednáška, Institut für Slawistik, garantka: Anja Tippner